

УДК 371.134 + 37.033

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНА СКЛАДОВА В СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

М.С.Кугай

У статті розкрито один із елементів структури підготовки майбутніх учителів географії до екологічного виховання учнів – мотиваційно-ціннісний компонент. Встановлено, що мотиваційно-ціннісний компонент утворений сукупністю соціальних, екосоціальних, психологічних і педагогічних цінностей та тісно пов'язаний з мотивацією, яка не лише визначає актуальність здійснюваної діяльності, а й перспективу її розвитку в бажаному напрямі або перенесення на інші галузі. Доведено, що мотиваційно-ціннісний компонент підготовки майбутнього вчителя географії формується більш успішно, якщо в студента розвинена позитивна мотивація засвоєння еколого-педагогічних знань і умінь та відповідної діяльності.

Ключові слова: екологічне виховання, підготовка майбутніх учителів географії, мотивація, цінності, мотиваційно-ціннісний компонент.

MOTIVATIONAL-VALUE COMPONENT IN THE STRUCTURE OF TRAINING FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS TO ENVIRONMENTAL EDUCATION OF PUPILS

M.S.Kuhay

Summary. The article revealed one of the structure elements for training of future teachers - geographers for environmental student's education - motivational-valuable component. It is defined that motivational-valuable component is formed with combination of social, ecosocial, psychological and pedagogical values and also closely related to motivation, which determines not only the relevance of executive activities but prospects of its development in the desired direction or transferring to other industries. It is proved that the motivational-valuable component for preparation of future teachers of Geography is formed more successful, if students have developed positive motivation for mastering ecological and pedagogical knowledge, skills and related activity.

Keywords: environmental education, training of future teachers of Geography, motivation, values, motivational-valuable component.

Взаємодія людини й природи в умовах безперервного зростання промислового виробництва з існуючими різноманітними багатовідходними технологіями досягла критичного стану, що зумовило необхідність першочергового розв'язання проблеми підготовки фахівців зі сформованими ціннісними орієнтаціями в екології, здатними до екологічної просвіти різних груп населення, без якої люди не в змозі усвідомити масштабність екологічної кризи. За відсутності фахівців, готових взяти на себе розв'язання завдань щодо виведення країни з економічної, екологічної та соціальної нестабільності, цю функцію повинні покласти на себе педагоги, головний зміст діяльності яких спрямований на формування різнобічної особистості, здатної до управління народним господарством на основі раціонального використання природних ресурсів.

Підготовку майбутнього вчителя до професійної діяльності розглядали вчені: М.Бубнова, Н.Колесник, Л.Пелех, О.Пехота, Т.Поніманська, В.Семиченко, А.Старєва, О.Тімець, Л.Хомич. Науковці одностайні в думці, що підготовка майбутнього вчителя – це цілісний педагогічний процес, спрямований на розвиток

мотивації педагогічної діяльності студентів, озброєння їх системою професійних знань і умінь, формування спрямованості особистості на основі цінностей педагогічної діяльності, розвиток в нього потреб самоосвіти, самовдосконалення й самореалізації.

Мета дослідження. Розкрити в структурі підготовки майбутнього вчителя географії мотиваційно-ціннісну складову.

Результати дослідження. Мотиваційно-ціннісний компонент підготовки майбутнього вчителя географії до екологічного виховання учнів утворений сукупністю соціальних, екосоціальних, психологічних і педагогічних цінностей, створених людством і включених у цілісний процес екологічного виховання на сучасному етапі розвитку освіти.

На думку М. Владімірова, ціннісний аспект цього компонента передбачає глибоке розуміння педагогом цінності природи для людини й суспільства: господарської, економічної, політичної, гігієнічної, пізнавальної, естетичної, моральної, розвивальної та ін.; усвідомлення самоцінності природи; ціннісні екологічні орієнтації; ціннісні педагогічні, освітні та виховні орієнтації педагога; і, звичайно ж, особисту установку на отримання та реалізацію екологічних знань, умінь і навичок, що також виражається в активній життєвій позиції, інтересі студента до екологічної проблематики, його схильності здійснювати природоохоронну діяльність, небайдужість до неї, бажання домогтися в ній успіху й залучити до неї інших [2].

В освітньому процесі ціннісний компонент спрямований на виховання готовності і здатності особистості: розуміти гуманістичну цінність ідей сталого (збалансованого) розвитку природи й суспільства; оцінювати ті чи інші події, висловлювання, поведінку людей з позиції екологічної етики, балансу екологічних, економічних і соціальних інтересів; усвідомлено виходити з ситуації, що потребує морального вибору; передбачати комплекс можливих наслідків від власної діяльності в довкіллі (екологічних, економічних, соціальних) тощо [4, с.156].

Поглиблення ціннісного аспекту географічної науки, осмислення її теоретичних і практичних результатів з позиції цінності людського життя, сталого розвитку суспільства, гармонізації суспільства й природи сприяють конструюванню географічної освіти. Ціннісні ідеї в географії є синтезом знань, оцінних умінь і відносин, висловлюють гуманістичну сутність науки географії та сфери її впливу на соціальні доли людства, спрямовані на збереження й розвиток цивілізації, довколишнього природного середовища, здоров'я людини [12, с.15].

Як зазначає Н. Померанцева, «фокусування уваги на цілісності особистості і, особливо, на цінностях індивідуума передбачає, що такий підхід до навчання для сталого розвитку не може базуватися тільки на академічній системі викладання. Життєві цінності та ідеали – невід'ємна частина навчання. Воно включає в себе норми й стимули, а також обов'язково небайдуже ставлення до довколишнього середовища. Такі цінності не можуть з'явитись просто так. Необхідно допомогти розвинути цю систему цінностей, що мають безпосереднє відношення до життя» [10, с. 146].

Важливе місце у формуванні ціннісного ставлення особистості до природи належить географії, яка базується на просторово-часовій геосистемній, геосферній і ноосферній парадигмах, які орієнтують на розуміння й пошук гуманістичних ціннісних відносин, що забезпечують новий якісний рівень взаємодії людини й природи. Географія як навчальний предмет володіє значним інтеграційним потенціалом, одночасно належить до природних і суспільних галузей знань. Внаслідок цього її засвоєння не може бути адекватно здійснено лише за рахунок раціонального пізнання, а передбачає неодмінну актуалізацію досвіду емоційних переживань, осмислення значення, оцінку природних і соціально-економічних процесів і явищ, пошуки сенсу в ситуаціях вибору й прийняття рішень, самореалізацію особистості [9, с.7]. Особливістю сучасних ціннісних установок в географії є розуміння чи вивчення об'єкта в деякому контексті. Таким є прагнення пізнати будь-яке явище в контексті глобальних змін, взаємодії суспільства й природи, зрозуміти місце географії у філософському, культурологічному та екологічному аспектах [9, с.47].

Феномен сучасної географії полягає в тому, що вона об'єднує науки, котрі вивчають як природні (фізична географія), так і суспільні (соціально-економічна географія) закономірності, акцентуючи увагу на територіальних аспектах. Ця унікальна властивість географії «значно підвищує її потенціал у вивченні й розв'язанні життєво важливих для всього людства проблем взаємодії суспільства й природи», у зв'язку з тим, що сучасна географія – це наука «для людини», «від людини» і багато в чому – «через людину» [11, с.4]. Основними ціннісними категоріями в географії виступають найважливіші інтегративні поняття: географічний простір (середовище життя) – життя – час – людська діяльність, які виконують функції фундаментальних універсалій культури і є засобами реалізації цінностей.

Оскільки без природи людина існувати не може, подолання екологічних суперечностей можливе лише на основі гармонізації взаємин людини й природи. Гармонізація в нашому розумінні розглядається як ціннісна установка, що розкриває шлях екологічного розвитку й майбутнього людської цивілізації [9, с.60].

Отже, у сучасний період посилюється аксіологізація географії, що обумовлено реаліями сьогодення, пов'язаними з глобальними проблемами сучасності. Разом з тим ціннісним аспектом

сучасного географічного пізнання можна вважати його парадигмальність – неоднаковість уявлення одних і тих самих географічних об'єктів і явищ з позицій різних теорій, концепцій, пов'язаних з ним понятійним апаратом.

З урахуванням сказаного вище виділяємо сім компонентів ціннісного ставлення людини до природи: ціннісна ситуація – потреби суб'єкта – суб'єкт ціннісного ставлення – об'єкт (як носій цінності) – процес ціннісного ставлення – діяльність – емоційно-психологічна форма ціннісного ставлення на основі переживань – результат ціннісного ставлення – ціннісні орієнтації (позиції). Ціннісне ставлення в географічній науці пов'язане: а) з ціннісними установками (світоглядними універсаліями) культури суспільства; б) ціннісними орієнтирами самої географії; в) роллю географії та її цінністю в суспільному житті.

Мотиваційний аспект компонента включає мотиви як внутрішню умову подальшого вдосконалення особистості, стимулятор її ціннісних орієнтацій, інтелектуальних та емоційно-вольових процесів, що забезпечують сталість професійних поглядів.

Трактування мотиву вченими співвідноситься з потребою, або з переживанням цієї потреби і її задоволенням, або з предметом потреби. У самому загальному плані мотив – це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до вчинення будь-якої дії, включеної в обумовлену цим мотивом діяльність. Так, у контексті теорії діяльності О. Леонтєва термін «мотив» вживається не для «позначення переживання потреби, а так, що означає те об'єктивне, в чому ця потреба конкретизується в даних умовах і на що спрямовується діяльність» [7, с. 243].

Для нашого дослідження важливими є висновки науковців Н. Кузьміної [6], О. Леонтєва [8] щодо формування мотивації діяльності: 1) мотив викликається тільки тими потребами, що в конкретній ситуації набувають найбільш об'єктивної та суб'єктивної цінності, навчання й загалом здібність оцінювання дії відіграють одну з вирішальних ролей у виникненні мотиву, тому, як вважає М. Забродський, однією з умов мотиву є інтелектуальне виховання й освіта [3, с. 55]; 2) у процесі мотивації людина не тільки усвідомлює свої потреби, способи і засоби їх задоволення, а й обирає предмет потреби з урахуванням індивідуального характеру самих потреб.

Для формування професійної мотивації майбутнього вчителя взято твердження В. Беспалька, який відзначає, що «під мотивацією слід розуміти генетичне прагнення людини до самореалізації відповідно до її вроджених здібностей до певних видів діяльності і наполегливість оволодіння ними на творчому рівні. Це стійке прагнення реалізується в реальні досягнення тільки тоді, коли виникають (створюються) необхідні умови для цього. А в іншому випадку самореалізація в більшій чи меншій мірі пригнічується невмотивованими видами діяльності, досягнення в яких не можуть перевищувати виконавського рівня» [1, с. 13].

Мотивація особистості вчителя обумовлена її спрямованістю, включає ціннісні орієнтації, цілі, зміст, ідеали, що виражається в потребі й інтересі до географо-педагогічної діяльності, до самоосвіти та саморозвитку.

Отже, формуючи мотиваційну сферу майбутнього вчителя, необхідно цілеспрямовано організувати педагогічний процес, залучаючи студентів в активної навчальної та практичної діяльності, яка формує в них гуманні професійні установки й переконання, спрямовані на екологічне виховання учнів.

На думку М. Колесник, формування мотивації щодо продуктивних взаємовідносин у системі «людина – природа», які б могли значно доповнити професійну підготовку майбутніх учителів, має відбуватися на семи рівнях взаємодії:

- екологічні знання професійного характеру (зокрема екологія здоров'я, екологія побуту, екологія сім'ї тощо);
- емоційно-почуттєва сфера (взаємовідносини із світом природи, ставлення особистості до знань);
- діяльність екологічного спрямування, яка призводить до потреби в екоатрибутивній поведінці, самореалізації особистості в екологічній сфері діяльності (у тому числі й на матеріально-побутовому рівні);
- соціалізація особистості в плані екологізації своєї професійної діяльності;
- самоуправління в сфері професійної діяльності з погляду її екологічної доцільності;
- корпоративні стратегії професійної реалізації в напрямі оптимального природовідповідного розвитку, остаточне формування ціннісних установок екоатрибутивного характеру;
- світоглядні, ціннісні орієнтири [5, с.122].

Отже, мотивація включає визначення екологічних параметрів діяльності, цільову мобілізацію енергетичних, психо-фізіологічних, фізичних ресурсів особистості, визначення потенціалу життєвої перспективи.

Основою мотиваційно-ціннісного компонента є екологічна спрямованість особистості, у якій можна виділити такі домінуючі мотиви: переконаність у необхідності збереження природного середовища як найважливішої цінності суспільства; переконаність у необхідності забезпечення екологічної вихованості

учня як цілісної якості особистості; усвідомлення особистої причетності до справи формування екологічної вихованості, почуття відповідальності за його результати.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент підготовки майбутнього вчителя географії до екологічного виховання учнів утворений сукупністю цінностей, які включені в цілісний процес екологічного виховання учнів та тісно пов'язані з мотивацією, що не тільки визначає актуальність здійснюваної діяльності, а й перспективу її розвитку в бажаному напрямі або перенесення на інші галузі. Мотиваційно-ціннісний компонент підготовки майбутнього вчителя географії формується більш успішно, якщо в студента розвинена позитивна мотивація до засвоєння еколого-педагогічних знань і умінь та відповідної діяльності.

Література

1. Беспалько В. П. Психологические парадоксы образования / В. П. Беспалько // Педагогика. – 2000. – № 5. – С. 13–20.
2. Владимиров Н. М. Формирование готовности будущих учителей к экологическому воспитанию школьников : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Владимиров Николай Михайлович. – Сургут, 2004. – 242 с.
3. Заброцький М. М. Основи вікової психології: [навч. посіб.] / Заброцький М. М. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2002. – 112 с.
4. Захлебный А. Н. Развитие общего экологического образования в России на современном этапе / А. Н. Захлебный, Э. Н. Дзятковская // Россия в окружающем мире – 2008. Устойчивое развитие : экология, политика, экономика : аналитический ежегодник / отв. ред. Н. Н. Марфенина, С. А. Степанова. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2008. – С. 144–170.
5. Колесник М. О. Формування мотивації до активної природоохоронної діяльності в майбутніх учителів біології (екології) / М. О. Колесник // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2008. – № 1. – С. 118–123.
6. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Кузьмина Н. В. – М. : Просвещение, 1986. – 183 с.
7. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. / Леонтьев А. Н. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – 320 с.
8. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А. Н. – М. : Смысл–Академия, 2004. – 352 с.
9. Николина В. В. Теоретические основы формирования эмоционально-ценностного отношения учащихся к природе в процессе обучения географии : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Николина Вера Викторовна. – СПб., 1999. – 345 с.
10. Померанцева Н. Г. Подготовка студентов педагогических вузов Франции к экологическому воспитанию школьников : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Померанцева Надежда Геннадиевна. – М., 2003 – 180 с.
11. Тарасова Н. П. Всеобщее экологическое образование / Н. П. Тарасова, Н. Ф. Церцек, М. В. Рыбакова // Экология и жизнь. – 2004. – № 6. – С. 31–34.
12. Шеманаев В. А. Подготовка будущего учителя географии к реализации краеведческого подхода в школьном географическом образовании : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Шеманаев Валерий Александрович. – Нижний Новгород, 2004. – 266 с.